

مدل مفهومی تولید صادرات محور در اقتصاد مقاومتی

اله‌مراد سیف؛ مهدی غضنفری^۱؛ نبی‌اله دهقان^۲؛ بابک افقهی^۳؛ فیصل مرداسی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۰۷

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی مهم‌ترین چالش در اقتصاد کشور یعنی تولید پرداخته است. در این راستا با مرور ادبیات و ملاحظات منحصربه‌فرد بومی، مولفه‌های اصلی شناسایی شده و در انتها مدل مفهومی تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی پیشنهاد شده است. این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه ای بوده و در مطالعه ادبیات نظری از سه مولفه تاب‌آوری، درون‌زایی و برون‌گرایی استفاده شده است. در پژوهش حاضر ضمن بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای و اسنادی، به‌منظور جامعیت‌بخشی به حجم نمونه جامعه خبرگی، از نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های مختلف و نهایتاً تدوین پرسشنامه‌های محقق‌ساخته، اطلاعات به‌دست آمده با استفاده از تحلیل‌های آماری چند متغیره، تجزیه و تحلیل گردیدند. بر اساس نتایج پژوهش با بهره‌گیری از روش داده‌بنیاد، مفاهیم کلیدی و عناصر اصلی موضوع تحقیق شامل ۴۰۰ مفهوم از نظریه‌ها، مدل‌ها و ادبیات نظری استخراج و در مرحله تکمیلی با بهره‌گیری از الگوی رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد، سه مولفه اقتصاد مقاومتی و تکرار مفاهیم در نظریه‌های مختلف، مدل مفهومی تحقیق شامل سه بُعد و هجده مولفه استخراج شد.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد مقاومتی، تولید صادرات محور، رقابت‌مندی.

۱- دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

۲- عضو هیات علمی دانشگاه علم و صنعت

۳- دانشیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

۴- مدرس دانشگاه

۵- دانشجوی دکتری رشته مدیریت راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و نویسنده

مقدمه

براساس آموزه‌های دینی (قاعده نفی سبیل)، مسلمانان باید از چنان قدرت و توانایی برخوردار باشند که هر گونه راه تسلط و استیلا بیگانگان و کافران را بر کیان جامعه اسلامی ببندند. امروزه اقتصاد، اهرم اساسی قدرت کشورها و ابزار اصلی سلطه کشورهای استکباری است. بنابراین هرگونه ضعف اقتصادی موجب تسلط جبهه استکبار و بیگانگان بر مسلمانان می‌شود.

سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران که مبتنی بر منویات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است، جامعه ایران را در افق ۱۴۰۴ در جایگاه نخست اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب‌غربی تعریف کرده است. دستیابی به چنین آرزوی ملی جز با توسعه اقتصادی میسر نمی‌شود؛ موضوعی که مرکز توجه دشمنان جمهوری اسلامی ایران در طراحی تحریم‌های ظالمانه علیه نظام است.

تلاش سخت‌گیرانه و کینه‌توزانه قدرت‌های استکباری برای تحریم‌های گسترده و منحصربه‌فرد، به‌خصوص در حوزه نفتی، بانکی و سرمایه‌گذاری خارجی به‌منظور جلوگیری از پیشرفت کشور و ممانعت از تبدیل جمهوری اسلامی ایران به یک الگوی موفق برای سایر کشورها، آینده کارآمدی مدیریت اقتصادی کشور را در بوته آزمایش گذاشته و در عمل برنامه‌ریزی اقتصادی را با چالش مواجه ساخته است.

مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سال ۱۳۸۹ ضرورت اقتصاد مقاومتی را بیان نمودند و پس از آن بر ثمربخش بودن اقتصاد مقاومتی، اهمیت برنامه‌ریزی و ثبات برنامه‌های اقتصادی، مدیریت مصرف، کاهش اتکا به درآمدهای نفتی و نیز مردمی کردن اقتصاد، اهمیت شرکت‌های دانش بنیان، اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ و حمایت از تولید و استفاه از نیروی کار و سرمایه داخلی، توجه خاص به تولید کالاهای اساسی و محصولات زیر بنایی مکرراً تاکید داشته‌اند (بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۰ و ۱۳۹۵/۰۳/۱۶). ایشان حل مشکلات را اقتصاد مقاومتی می‌دانند که نتیجه ملموس آن دستیابی به موفقیت به‌عنوان نتیجه حتمی مقاومت براساس وعده‌های الهی و خصوصاً تجارب موفق جمهوری اسلامی ایران در بیش از سه دهه می‌باشد.

از نظر صاحب‌نظران، چالش‌های مهم اقتصادی کشور از جمله رشد پائین اقتصادی، وابستگی به واردات، نرخ بالای بیکاری، قاچاق و تورم، ریشه در عدم‌تحرك و پویایی در تولید کل و سرانه و ساختار نامناسب تولید دارد. تولید نامناسب باعث مشکلاتی زنجیره‌ای هم‌چون کاهش تشکیل

سرمایه، افزایش بیکاری (آشکار و پنهان)، گسترش فقر و عقب‌ماندگی بیشتر بافت فنی تولید می‌شود و در صورتی که به کمک برنامه‌ای سنجیده با آن مقابله نشود، از طریق ایجاد مشکلات فراوان تبعی، نهایتاً باز هم به تشدید مشکلات ساختار تولید می‌انجامد؛ لذا رشد پایدار اقتصادی، مستلزم افزایش ظرفیت‌های تولیدی و استفاده صحیح و مناسب از این ظرفیت‌ها می‌باشد. لازمه چنین راه‌کاری، اصلاح الگوی ناکارآمد تولید کشور است به طوری که هم‌زمان با ارتقاء توان رقابتی تولیدات داخلی، میل مصرف‌کنندگان ایرانی را به استفاده از تولید ملی سوق داده و در مقیاس بالاتری بتواند در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بازارهای هدف را تسخیر نماید. بر همین اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا یک الگوی بومی تولید رقابتی و صادرات‌گرا مبتنی بر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی و استعدادهای درونی کشور را به‌عنوان یک راه‌حل تهاجمی و برون‌گرا ارائه نماید.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

اقتصاد مقاومتی

لازمه حرکت صحیح و اثربخش در جهت اقتصاد مقاومتی، شناخت کامل و درست از مفهوم آن است. در ادبیات رایج جهانی، اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» دیده نمی‌شود و بیشتر از اصطلاح «تاب‌آوری اقتصادی» استفاده شده است. تاب‌آوری اقتصادی را بریگالکیو (۲۰۰۶) به «توان از عهده برآمدن» معنی کرده است، یعنی قادر بودن یک کشور به ایستادگی و پس‌جستن از تکانه‌های خارجی. دوال آن را «توان نگهداشت سطح محصول در نزدیک ظرفیت پس‌تکانه‌ها» تعریف کرده است. آی.جینجر آن را به «توان یک اقتصاد به کاهش احتمال عمیق‌تر شدن بحران و یا حداقل بهبود آثار یک بحران» می‌داند (ناکانو و فوجی، ۲۰۱۱: ۳). بریگولکیو بیان می‌دارد که اصطلاح تاب‌آوری اقتصاد را می‌توان به دو مفهوم به‌کار برد: اول توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از تکانه‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی و دوم توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر اثرات این تکانه‌ها. توانایی ایستادن در برابر تکانه‌ها هنگامی متصور است که تکانه‌ها خنثی و ناچیز باشد. همچنین، این نوع از تاب‌آوری هنگامی ممکن است که اقتصاد از سازوکارهایی برخوردار باشد که اثر تکانه‌ها را کاهش دهد که در واقع با عنوان «جذب تکانه» از آن نام برده می‌شود. برای مثال، وجود یک بازار انعطاف‌پذیر می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای جذب تکانه‌ها عمل کند (بریگالکیو، ۲۰۱۱: ۵).

بنابراین می‌توان گفت: اقتصاد مقاومتی چشم‌اندازی کلان در جریان اقتصاد ایران اسلامی است و اقدامی بلندمدت را در راستای این چشم‌انداز شامل می‌شود. واژه اقتصاد مقاومتی بر این موضوع دلالت دارد که فشارها و بحران‌های اقتصادی از سوی نیروهای دشمن سدّ راه پیشرفت جامعه است و باید بر آن غلبه کرد.

رهبر معظم انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) اقتصاد مقاومتی را این‌گونه بیان می‌کنند: «اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند» (بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۱/۰۶/۰۲).

مفهوم اقتصاد مقاومتی و هدف آن در بیانیه آغازین سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی چنین بیان شده است: «تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیش‌رو و برون‌گرا».

در ادبیات داخلی اقتصاد مقاومتی در قالب طرح‌های پژوهشی و مقالات مختلف توسط اندیشمندان و همچنین بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مولفه‌های مهمی مانند عدالت‌محوری، ثبات و امنیت اقتصادی، سلامت اقتصادی، مردم‌محوری و مشارکت، خوداتکایی و استقلال، تاب‌آوری اقتصادی، پویایی رشد، دانش‌بنیانی، برون‌گرایی و درون‌زایی (سیف و همکاران، ۱۳۹۰، ۵۶-۵۹) احصا شده است. لیکن در مقاله حاضر به سه دلیل عمده، سه مولفه شامل تاب‌آوری، درون‌زایی و برون‌گرایی برجسته شده‌اند: الف) این سه مولفه دلالت بر الزامات ضروری و اجتناب‌ناپذیر محیط پیرامون فضای تولید صادرات‌گرا در جمهوری اسلامی ایران می‌کنند؛ ب) سایر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در مولفه‌های اصلی مدل مفهومی تحقیق مورد توجه قرار گرفته‌اند. به‌عنوان مثال، دانش‌بنیانی در قالب مولفه مهم "آمادگی فناوری" در الزامات کارایی همراه با شاخص‌های تفصیلی مورد توجه قرار گرفته است، یا اینکه ثبات و امنیت و سلامت اقتصادی از دیگر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی در شاخص‌های "ثبات و پایداری اقتصادی" و همچنین "کارآمدی نهادی" با شاخص‌های کمی در الزامات پایه تعریف شده‌اند؛ ج) مهم‌تر از دلایل فوق برای جلوگیری از مغفول شدن این سه مولفه مهم که به صورت

مشخص در مولفه‌های مدل مورد اشاره قرار گرفته نشده‌اند و در مولفه‌های اقتصاد مقاومتی حائز اهمیت فراوان هستند، این سه مولفه به‌عنوان شاخص سازگاری مولفه‌های مدل با الزامات اقتصاد مقاومتی برجسته شده‌اند. در ادامه به تعاریف این سه مولفه پرداخته شده است:

۱. تاب‌آوری: توانایی مقابله و مقاومت در برابر تکانه‌ها و اگر اقتصاد درگیر حل مشکلات عمده باشد، این توانایی به‌طور نسبی کاهش می‌یابد و اگر برای جداسازی مشکلات اقتصادی داخلی از اثراتی که تکانه‌ها اعمال می‌کند از ابزارهای سیاسی مناسب استفاده کند، این قابلیت و توانایی افزایش خواهد یافت. این توانایی ارتباط مستقیم با جذب تکانه، خنثی نمودن و صرف نظر نمودن از آثار اعمالی توسط تکانه‌هاست (آی.جینگر، ۲۰۰۹: ۳۱۷). مقام معظم رهبری نیز در تبیین اهمیت مقاوم بودن اقتصاد کشور می‌فرماید: «در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آنچه که ممکن است در معرض توطئه‌ی دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند» (بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مورخ ۱۳۹۲/۰۱/۰۱).

۲. درون‌زایی: شناخت و تمرکز بر ظرفیت‌ها و استعدادهای درونی کشور به‌منظور ایجاد قابلیت تولید رقابتی است. «درون‌زایی با نگاه انزوای طلبانه تفاوت ماهوی دارد. درون‌زایی یک رویکرد است که به استعدادهای داخلی اعتماد می‌کند و آن‌ها را در سطح گسترده برای پاسخگویی به بازار بزرگ داخلی بالفعل می‌کند. این اقتصاد درون‌زا است ... یعنی از دل ظرفیت‌های خود کشور ما و خود مردم ما می‌جوشد؛ رشد این نهال و این درخت، متکی است به امکانات کشور خودمان؛ درون‌زا به این معنا است» (بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مورخ ۱۳۹۳/۰۱/۰۱).

۳. برون‌گرایی: رویکردی است که ضمن بکارگیری دیپلماسی سیاسی اقتصادی فعال و تعامل هوشمندانه و سازنده با اقتصاد منطقه‌ای و بین‌المللی برای ایجاد قابلیت صادرات‌گرایی با تنظیم درست سیاست‌های اقتصادی، مانع از مدیریت گلخانه‌ای صنعت کشور می‌شود. در این زمینه مقام معظم رهبری می‌فرماید: «اقتصاد مقاومتی فقط جنبه‌ی نفی نیست؛ این‌جور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی باشد ... درون‌گرا نیست؛ یعنی این اقتصاد مقاومتی، به این معنا نیست که ما اقتصاد خودمان را محصور می‌کنیم و محدود می‌کنیم در خود کشور؛ نه، درون‌زا است، اما برون‌گرا است؛ با اقتصادهای جهانی تعامل دارد، با اقتصادهای کشورهای دیگر با قدرت مواجه می‌شود» (بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مورخ ۱۳۹۲/۰۵/۱۶).

چالش‌های اساسی تولید

با وجود حمایت اسناد بالادستی و اهتمام دولت‌مردان برای رفع تنگنایهای اقتصادی و دستیابی به شاخص‌های مطلوب رشد اقتصادی و تامین رفاه اجتماعی مطابق با سند چشم‌انداز بیست‌ساله در خصوص تولید داخلی، طی دو دهه اخیر موفقیت چشم‌گیری حاصل نشده است، به‌گونه‌ای که از زمان ابلاغ سند چشم‌انداز تاکنون شاخص‌های عملکرد همچون شاخص رشد اقتصادی، صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، متوسط رشد سالانه، نرخ تشکیل سرمایه ثابت، سرمایه‌گذاری، تولید سرانه و ... با شاخص‌های مطلوب فاصله داشته و همچنان درآمدهای نفتی به‌عنوان منبع اصلی بودجه، شوک‌های ناشی از عدم‌ثبات در این درآمدها، در نتیجه نوسانات قیمت یا کاهش صادرات نفت را وارد اقتصاد کشور کرده و همواره برنامه‌ریزی‌های دولتمردان با اختلال جدی مواجه می‌شود. بنابراین اقتصاد ایران به‌رغم برخورداری از امکانات و ظرفیت‌های مختلف نظیر موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، ذخایر معدنی و منابع انسانی با ارزش به دلیل وجود مشکلات ساختاری که ریشه در ماهیت رویکردها به برنامه و برنامه‌ریزی و به تبع آن شکل‌گیری ساختار اقتصاد مبتنی بر نفت، اقتصاد درون‌گرا و نهادهای غیررقابتی دارد، در رنج بوده و نتوانسته است به یک اقتصاد با ویژگی‌های رشد پایدار و مستمر، توانمند در رقابت، پویا، نیرومند، انعطاف‌پذیر و تأمین‌کننده عدالت تبدیل شود.

بررسی روند رشد اقتصاد نشان می‌دهد که اقتصاد ایران، با دامنه وسیعی از تغییرات نرخ رشد روبرو بوده است. به‌نحوی که طی دوره ۱۳۵۶ یعنی یک سال قبل از وقوع انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۹۲، تفاوت بین بیشترین مقدار نرخ رشد اقتصادی و کمترین مقدار آن، به ۴۶ درصد می‌رسد. توجه به این نکته حائز اهمیت است که در بررسی نرخ رشد بخش‌های مختلف اقتصاد در بازه زمانی (۱۳۵۶ تا ۱۳۹۲)، بخش نفت با ۱۹۵.۴ درصد، دارای بالاترین دامنه تغییرات در مقایسه با سایر بخش‌ها است. دامنه تغییر برای بخش صنعت ۴۳.۱ درصد، برای کشاورزی ۳۶.۶ درصد (به دلیل وابستگی به نوسانات جوی) و برای خدمات، ۲۴.۸ درصد است. بدین ترتیب دامنه تغییر رشد اقتصادی بدون نفت (۲۳.۵ درصد)، حدود نصف دامنه تغییر رشد با نفت (۴۶ درصد) است. بالا بودن دامنه تغییرات بخش نفت در اقتصاد ایران به دلیل اثرپذیری و به بیان روشن‌تر تحریم‌پذیری آن در نتیجه درجه بازبودن بخش نفت (بالا بودن نسبت صادرات نفت به تولید) برمی‌گردد (حسینی، ۱۳۹۵: ۹). پرسشی که در این ارتباط مطرح می‌شود این است که چرا در کشور تخصیص منابع به سمت تولید حرکت نمی‌کند؟ به عبارت دیگر چرا اقتصاد ایران فاقد تحرک و پویایی در

تولیدات غیرنفتی است که منجر به کاهش نسبی تشکیل سرمایه، افزایش بیکاری، فقر گسترده، تعمیق عقب ماندگی بافت فنی تولید، عدم خودکفایی و استقلال می شود؟

در پژوهشی که توسط عظیمی (۱۳۶۸)، زنوز (۱۳۸۸)، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۸)، سیف و همکاران (۱۳۸۷)، مطالعه گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی (۱۳۹۱)، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی (۱۳۹۲) و مطالعات اکتشافی محققین (۱۳۹۵)^۱، مشکلات تولید به شرح جدول ذیل (جدول شماره ۱) احصاء شده است که ارائه می گردد:

جدول ۱. چالش ها و موانع تولید در اقتصاد ایران

ردیف	چالش	منبع
۱	نامناسب بودن محیط و فضای کسب و کار	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۸)؛ موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی (۱۳۹۲)
۲	نبود ثبات و امنیت اقتصادی	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۳	عدم وجود فرهنگ کار مناسب در تولید	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۴	فقدان بازار داخلی برای تولیدات داخلی	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)، مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۵	بی توجهی به صنایع پیشرفته	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۶	وجود تبعیض نهادی در سرمایه گذاری مولد و غیرمولد	مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۷	ساختار نامناسب تولید	عظیمی (۱۳۸۹)
۸	درک نادرست از جهانی شدن	زنوز (۱۳۸۸)، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۸)
۹	عدم تناسب سیاست های پولی و بانکی	عظیمی (۱۳۸۹)

۱ در فرایند تکمیل پرسشنامه های تحقیقی در بازه زمانی خرداد تا دی ماه ۱۳۹۵ با خبرگان علمی و ملی و مدیران بنگاه های تولیدی و صادراتی که گاهی با مصاحبه صورت گرفت.

ردیف	چالش	منبع
۱۰	وجود قوانین و مقررات انعطاف‌ناپذیر و نامناسب	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۱۱	مشکلات اداری-اجرایی (دولت)	عظیمی (۱۳۸۹)
۱۲	ورشکستگی و تعطیلی واحدها ناشی از مشکل تامین منابع مالی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)، مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۱۳	عدم وجود قوانین لازم	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۱۴	بی‌توجهی به تحقیق و توسعه (R&D)	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۱۵	تضعیف نظام بازار	زنوز (۱۳۸۸)
۱۶	حضور منافع متعارض در ساختار دولت	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)، زنوز (۱۳۸۸)
۱۷	عدم تابعیت فعالیت‌های بخش صنعت از استراتژی توسعه صنعتی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۱۸	پائین بودن بهره‌وری سرمایه در بخش صنعت کشور	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷)
۱۹	عدم وجود برانگیزاننده‌ها	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۰	وجود بازدارنده‌ها	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۱	عدم کارایی	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۲	عدم اثربخشی	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۳	عدم وجود خطرپذیری در بخش‌های تولیدی	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۴	ارتقا نیافتن مدیریت اثربخشی	سیف و همکاران (۱۳۹۱)
۲۵	وجود فارغ‌التحصیل زیاد ولی فاقد مهارت کافی و با توقعات زیاد	مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۲۶	غفلت بنگاه‌ها از فناوری	مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۲۷	بی‌توجهی به اصلاحات ساختاری سیاسی و اقتصادی	مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۲۸	وجود فساد اداری	مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)
۲۹	عدم تحقق وعده‌های مسئولین	مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)

منبع	چالش	ردیف
مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)	عدم حمایت از تولیدات داخلی در بازارهای هدف	۳۰
مطالعات اکتشافی پژوهش (۱۳۹۵)	ضعف در دانش مدیران بنگاه‌ها	۳۱

رقابت‌مندی تولید

به‌منظور دستیابی به مدل مفهومی ساختارمند، لازم است عوامل رقابت‌مندی در نظریه‌های مختلف بین‌المللی مورد مطالعه و ارزیابی قرار گیرد. برخلاف نظریه‌های سنتی مزیت که عمدتاً به عوامل محدودی تکیه می‌کردند و تک‌بعدی تلقی می‌شدند، نظریه‌های جدید رقابت‌مندی در جدول ذیل (جدول شماره ۲) ارائه می‌گردند:

جدول ۲. عوامل رقابت‌مندی براساس نظریه‌های مختلف

مدل / الگو	عوامل شناسایی شده در رقابت پذیری ملی	توضیحات
مدل الماس رقابت ملی پورتر ^۱	شرایط عوامل - شرایط تقاضای داخلی - صنایع مرتبط و حمایت‌کننده - استراتژی، ساختار و رقابت	پورتر اعتقاد داشت علاوه بر این عوامل، دو عامل بیرونی دولت و اتفاقات پیش‌بینی نشده نیز بر عوامل چهارگانه تاثیر مستقیم دارند و از طریق تاثیر بر آنها می‌توانند در رقابت‌مندی نیز تاثیرگذار باشند.
مدل الماس مضاعف (دوگانه) راگمن ^۲	شرایط عوامل - شرایط تقاضای داخلی - صنایع مرتبط و حمایت‌کننده - استراتژی، ساختار و رقابت به‌علاوه تاثیر شرکت‌های چند ملیتی ^۳ در مدل پورتر	مزیت رقابتی یک کشور هم ناشی از محیط داخلی کشورها است و هم ناشی از محیط خارجی کشورها.
مدل مون ^۴	منابع طبیعی، محیط تجاری، تقاضای داخلی و صنایع مرتبط و پشتیبان - کارگران، سیاستمداران و دولتمردان، کارآفرینان و دانشمندان	شاخص‌های انسانی در مدل نه عاملی، اقتصاد ملی را به‌وسیله خلاقیت، انگیزش و کنترل، شاخص فیزیکی را در مدل الماس پورتر بهبود می‌دهد.
مدل الماس مضاعف ثانویه چو- مون و کیم ^۱	عوامل انسانی در سطح بین‌المللی	این مدل، مدل‌های دیگر را در یک چارچوب واحد ادغام نموده و مورد بررسی

1. Michael Porter
2. Rugman
3. MNC: Multy National Corporation
4. Moon, H.C.

مدل / الگو	عوامل شناسایی شده در رقابت پذیری ملی	توضیحات
		قرار داد. تجزیه و تحلیل‌های مدل الماس، مضاعف ثانویه با روش ماسی ^۲ در ۶۶ کشور به صورت مستدل تجربه شده و مدل را تأیید نموده است.
نظریه مک آرتور ^۳	سه مولفه اصلی: اقتصاد کلان، نهادسازی عمومی و شاخص فناوری به عنوان عوامل کلان تأثیرگذار بر رقابت‌مندی کشورها وجود دارد.	(محیط اقتصاد کلان ۰/۲۵ + نهادسازی عمومی ۰/۲۵ + شاخص فناوری ۰/۵ = GCI ۴)
الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد ^۴	نهادهای ^۶ - زیرساخت‌ها ^۷ - ثبات اقتصادی - بهداشت و آموزش ابتدایی - آموزش عالی و حرفه‌ای - کارآیی بازار - کارآیی بازار نیروی کار - بازارهای مالی پیشرفته - آمادگی تکنولوژیکی - اندازه و میزان باز بودن بازار - تکامل یافتگی کسب‌وکار - خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی	نهادگرایی و حمایت متمرکز از نوآوری، حلقه مرکزی رقابت‌مندی اقتصاد
الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی علی مهري پرگو	ارکان الگوی مجمع جهانی اقتصاد به علاوه رکن توانمندسازی فرهنگ و هشت رکن اختصاصی ویژه سطح بنگاه‌ها شامل: قابلیت‌های ساختار، فرهنگ و سازمان، قابلیت‌های نیروی انسانی و مدیریت، قابلیت‌های زنجیره تامین و تولید، قابلیت‌های زنجیره بازاریابی، فروش و خدمات، قابلیت‌های زنجیره فناوری و نوآوری، قابلیت‌های زنجیره اطلاعات و هوشمندی رقابتی، قابلیت‌های زنجیره همکاری و مشارکت، قابلیت‌های استراتژیک	به دلیل توجه همزمان یک پژوهشگر و صاحب‌نظر ایرانی به الگوها و نظریات بین‌المللی و فضای واقع بینانه کسب‌وکار کشور حتی در سطح بنگاه‌ها و همچنین دقتی که نسبت به رویکرد اقتصاد مقاومتی داشته است، به صورت مستقل مورد توجه قرار گرفته است.

(افقهی، ۱۳۹۲: ۵۱-۵۰)

1. Cho, Moon, Kim
2. MASI (2007)
3. Mc Arthur
4. Growth Competitiveness Index
5. The World Economic Forum
6. Institutions
7. Infrastructures

پیشینه پژوهش

نتایج پژوهش‌ها در زمینه زمینه تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی در جدول شماره ۳ ارائه می‌گردد:

جدول ۳. خلاصه مطالعات در زمینه تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی

نویسندگان	عنوان مطالعه	مهمترین یافته‌ها
سیف و همکاران (۱۳۹۳)	طراحی الگوی اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران در شرایط وجود چالش تحریم اقتصادی	الگویی با ابعاد رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات و امنیت اقتصادی و فزیت اقتصادی پیشنهاد شده است.
مهری پرگو (۱۳۹۴)	الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی	ارکان الگوی مجمع جهانی اقتصاد به‌علاوه رکن توانمندسازی فرهنگ و هشت رکن اختصاصی ویژه سطح بنگاه‌ها شامل: قابلیت‌های ساختار، فرهنگ و سازمان، قابلیت‌های نیروی انسانی و مدیریت، قابلیت‌های زنجیره تامین و تولید، قابلیت‌های زنجیره بازاریابی، فروش و خدمات، قابلیت‌های زنجیره فناوری و نوآوری، قابلیت‌های زنجیره اطلاعات و هوشمندی رقابتی، قابلیت‌های زنجیره همکاری و مشارکت، قابلیت‌های استراتژیک
افقهی (۱۳۹۲)	ارائه الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران	نتایج تحقیق حاکیست، دستیابی به سطح مطلوبی از توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا تابعی از الزامات ماندگاری، پایه و رقابت‌مندی است. مولفه‌های سرمایه انسانی، زیرساخت‌ها و زیربنایها، آمادگی تکنولوژیک، بنگاه‌ها، عوامل خارجی، شرایط بازار، نهادها، صنایع و فرایندهای پشتیبان، ماندگاری و نوآوری در خدمات، ده مولفه مهم حاصله در این پژوهش است.
معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی (۱۳۹۱)	الگوی رشد و تولید ملی در چین در جهت تولیدات صادرات محور و خودکفایی؛ درس‌هایی برای ایران	جمهوری اسلامی ایران، باید تلاش نماید که با تکیه بر مزیت‌های اقتصادی خود، دسترسی به بازارهای منطقه‌ای و فرصت‌های تجاری، تقویت اقتصاد ملی را هم‌پا با جذب فن‌آوری و سرمایه‌های خارجی در کانون توجه قرار دهد.
سیف و همکاران (۱۳۹۱)	راهبردهای ارتقای بهره‌وری ملی با رویکرد جهاد اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران	در مجموع تعداد ۱۵۴ مساله اساسی مرتبط با بهره‌وری ملی شناسایی و تعداد ۴۹۱ الزام برای حل مسائل مذکور به‌دست آمده است.

نویسندگان	عنوان مطالعه	مهمترین یافته‌ها
درگاهی و قدیری (۱۳۸۲)	تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی ایران	نتایج نشان می‌دهد که مخارج دولت و درآمدهای ارزی نفت، به‌عنوان تنها عوامل مؤثر و توضیح‌دهنده رشد اقتصادی ایران بوده و متغیرهای مؤثر بر سرمایه انسانی مورد بحث در الگوهای رشد درون‌زا چون آموزش، تحقیق و توسعه و بهره‌وری تأثیر چندانی بر رشد اقتصادی ایران ندارند.
فرهادی (۱۳۸۲)	بررسی آثار تجارت خارجی بر رشد اقتصادی ایران	نتایج حاصل از برآورد الگو برای دوره (۱۳۴۵-۱۳۸۰) از روش ARDL نشان داد که تجارت بین‌الملل در قالب شاخص "درجه باز بودن اقتصاد"، بر رشد سرانه تولید ناخالص داخلی ایران تأثیر مثبت دارد.
غلامی (۱۳۷۹)	بررسی رابطه بین رشد اقتصادی و رشد صادرات، مورد ایران (۷۴-۱۳۳۸)	نتایج فرضیه رشد مبتنی بر صادرات در مورد ایران را تایید و پیروی از سیاست‌های برون‌گرا را برای رشد اقتصادی توصیه می‌نماید.
حیدریان آقداش (۱۳۷۵)	تعیین ارتباط علی بین صادرات و رشد اقتصادی با استفاده از مدل VAR به روش ISUR در ایران	آزمون والد، حکایت از آن دارند که رشد صادرات علت رشد اقتصادی است یعنی نتایج از فرضیه رشد متکی به صادرات حمایت می‌کنند.
سید شمس الدین حسینی (۱۳۹۵)	آسیب‌شناسی رشد اقتصادی ایران با تاکید بر تکانه‌های خارجی؛ توصیه‌ای برای اقتصاد مقاومتی	رشد اقتصاد ایران در چهار دهه (۱۳۹۲-۱۳۵۶) به دلیل وابستگی به خام‌فروشی نفت و در نتیجه عدم تنوع در محصول، انحصار دولتی در سازمان فروش نفت و در مقابل انحصار خرید نفت از سوی مشتریان، به سرعت از سوی تکانه‌های خارجی آسیب‌پذیر است. سرمایه‌گذاری پایین‌دستی و تنوع محصول بخش نفت- انرژی، اصلاح انحصار دولتی فروش نفت و تدبیر برای کاهش درجه انحصار خرید، مقاوم‌سازی ساختاری براساس مطالعه تجزیه بخشی در مقابله با تکانه‌های ارادی و هوشمند در سایر زیربخش‌های رشد، برای مقاوم‌سازی و پایداری رشد اقتصادی ایران پیشنهاد شده است.
گرین (۲۰۱۲)	رشد پایدار اساس استراتژی اقتصادی، صادرات‌محور	رشد پایدار در بلغارستان در اثر ایجاد هم‌افزایی بین ساختار آموزش عالی و کسب‌وکار، بهبود محیط کار، بهبود کیفیت آموزش و پرورش، حصول اطمینان از منابع بیشتر، ارتقاء کیفی زیرساخت‌ها، ایجاد یک شورای رقابت ملی و

نویسندگان	عنوان مطالعه	مهمترین یافته ها
عجم اوغلو و رابینسون (۲۰۰۴)	نهادها اساس رشد بلند مدت	اگر نهادهای سیاسی محدودیت‌های موثری را بر صاحبان قدرت اعمال می‌کند و رانت جویی‌های صاحبان قدرت را محدود می‌کند و چنانچه نهادهای سیاسی قدرت را به گروه‌هایی بپارند که به‌طور گسترده به الزام حقوق مالکیت علاقه‌مند باشند، نهادهای اقتصادی مشوق رشد اقتصادی پدیدار خواهند شد.

روش‌شناسی تحقیق

مقاله حاضر با هدف تبیین ابعاد و مولفه‌های تولید صادرات محور از منظر اقتصاد مقاومتی و روابط فی مابین آن‌ها در جمهوری اسلامی ایران درصدد پاسخ به سوالات ذیل بوده است:

۱. ارتباط مفهومی تولید صادرات محور و اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ا چگونه است؟
۲. ابعاد و مولفه‌های الگوی تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ا کدامند؟
۳. روابط فی مابین ابعاد و مؤلفه‌های تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ا چگونه است؟

در این پژوهش علاوه بر ضرورت شناسایی ادبیات نظری پیرامون مفاهیم کلیدی مانند رقابت‌مندی و تولید صادرات گرا که دارای ادبیات گسترده‌ای است، ضروری بود ارتباطی منطقی و سازگار میان صادرات محوری تولید با ادبیات اقتصاد مقاومتی به‌عنوان تبیین‌کننده فضای اقتصادی کشور برقرار شود تا الگوی استخراجی توانایی پاسخگویی به نیازهای منحصربه‌فرد جمهوری اسلامی ایران را داشته باشد؛ لذا در ابتدا با الهام از روش داده‌بنیاد^۱ با رویکرد قیاس^۲ مفاهیم کلیدی در ادبیات نظری داخلی و بین‌المللی پیرامون کلید واژه‌هایی مانند الگوهای رقابت‌مندی، مزیت نسبی، مزیت رقابتی، تولید رقابتی، تولید صادرات گرا، اقتصاد ریاضتی و اقتصاد مقاومتی بررسی و نتایج حاصله در قالب ۴۰۰ مفهوم^۳ استخراج شد. براساس روند تاریخی نظریه‌ها، الگوها و همچنین بر مبنای شرایط کنونی جهان رقابتی، بهره‌گیری از دیدگاه چند بعدی در الگوی تولید صادرات محور می‌توانست پاسخگوی نیاز کنونی کشور در سطح ملی باشد، لذا با محوریت الگوی رقابت‌مندی مجمع جهانی اقتصاد و ادبیات اقتصادی صاحب‌نظران داخلی و همچنین ادبیات اقتصاد مقاومتی، هجده مفهوم که دارای فراوانی بیشتر و مرکز اشتراک نظریه‌ها بود، انتخاب و مابقی

¹ Grand Theory

² Deduction

³ Concept

مفاهیم در دو قالب زیر مولفه و شاخص متناسب با ماهیت مفهوم، تناسب آن با مولفه و بر مبنای ادبیات نظری دسته‌بندی شدند، پس از شناسایی مولفه‌های کلیدی باید جهت‌گیری و میزان اثرگذاری هر مولفه بر مبنای ماهیت آن دسته‌بندی شوند. بر همین اساس سه دسته الزامات به شرح زیر تعریف شدند:

۱. الزامات پایه: این الزامات همانگونه که از نام آن‌ها بر می‌آید، الزاماتی هستند توانمندساز، اساسی، پایه و پیش‌نیاز برای شکل‌گیری فضای مناسب جهت تولید متکی بر ظرفیت‌های داخلی در کشور. همان‌طور که از تعریف این الزامات و مولفه‌های آن کاملاً مشهود است، این الزامات جنبه ریشه درخت الگو را ایفا می‌کنند؛ لذا کاملاً در تناظر با ماهیت درون‌زایی در اقتصاد مقاومتی می‌باشد. مولفه مهم درون‌زایی، تاکید بر قابلیت‌ها و شکوفا شدن استعدادهای درونی کشور می‌باشد. تکیه صرف بر رهاوردهای خارجی برای حل مشکلات اقتصادی، غفلت از ثروت‌های غنی کشور تلقی شده و این راهبرد با توجه به شرایط داخلی و خصوصاً خارجی غیرواقعیانه است. بنابراین توجه به الزامات پایه یعنی درک نقش توانایی‌های درونی و مردمی کشور برای فعال شدن بسترهای رشد و بالندگی تولید از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر همین اساس است که درون‌زایی در تناظر با تولید در الگوی تحقیق قرار گرفته است. بنابراین نتیجه پژوهش حاضر به ایجاد شرایط درون‌زایی اقتصاد ملی در رویکرد اقتصاد مقاومتی منجر خواهد شد.

۲. الزامات کارایی: این الزامات موتور شتاب‌دهنده در راستای ایجاد شرایط «پایداری» برای فضای تولید رقابتی و نیز ارتقاءدهنده سطح رقابت‌مندی اقتصادی و تجاری تولیدات ملی می‌باشند که در پی کاهش قیمت تمام شده تولید و افزایش کیفیت برای مقاوم‌سازی و تاب‌آوری محصول ایرانی در رقابت با کالاهای مشابه خارجی در بازار داخل و بازارهای خارجی و افزایش توان ماندگاری تولیدات کشورمان است. افزایش توان رقابت‌مندی کالاهای صادراتی ایرانی لاجرم مقاومت و تاب‌آوری اقتصاد را نیز در پی خواهد داشت. در چنین حالتی تکانه‌های سیاست‌ساخته در قالب تحریم‌ها یا بحران‌های بین‌المللی بازار نفت، آسیب جدی به اقتصاد کشور وارد نمی‌کند. بنابراین رقابت‌مند شدن محصولات ایرانی یعنی مقاوم شدن اقتصاد کشور و بر همین اساس در الگوی تحقیق، رقابت‌مندی در تناظر با تاب‌آوری قرار گرفته است.

۳. الزامات اثربخشی: این الزامات شامل عوامل موثر در ایجاد شرایط مناسب برای پویایی صادراتی تولیدات رقابتی و نفوذ در بازارهای هدف صادراتی می‌باشند، لذا در الزامات اثربخشی که معطوف به هدف الگو است، قرار است توان صادرات کشور شکوفا شود. بر همین اساس است که

اقتصاد مقاومتی تفاوت ماهوی با اقتصاد انقباضی و منفعلانه دارد. مولفه برون‌گرایی در اقتصاد مقاومتی هم بر همین نکته استوار است. بنابراین در الگوی تحقیق صادرات در تناظر با برون‌گرایی قرار گرفته است.

یافته‌های حاصله از ادبیات نظری در قالب پرسشنامه از متخصصان و صاحب‌نظران دانشگاهی و اجرایی کشور در سطح ملی نظرسنجی شد و گویه‌های تدوین شده مذکور مورد آزمون قرار گرفت. برای دقت بیشتر نیز در موارد لازم با روش مصاحبه ساختارمند برگرفته از پرسشنامه و همراه با مراجعه حضوری به صاحب‌نظران، نقایص احتمالی پرسشنامه رفع گردید.

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی- توسعه‌ای است و جامعه آماری مورد پژوهش شامل ۳۱ نفر از صاحب‌نظران و اندیشمندان دانشگاهی و مدیران ارشد کشور از جمله نمایندگان ادوار مجلس شورای اسلامی، وزارای سابق نفت، بازرگانی و صنعت، معدن و تجارت، مجمع تشخیص مصلحت نظام، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان توسعه تجارت ایران، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، اعضا هیات‌علمی دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران، امام حسین (علیه‌السلام)، مدیران ارشد وزارت صمت، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، مرکز ملی فرش ایران و کارآفرینان اقتصادی می‌باشد. به استثنای سه نفر که دارای سابقه کاری بالاتر از ۱۵ سال بوده و از این سه نفر یک نفر دارای مدرک کارشناسی و نفر دوم دارای مدرک کارشناسی‌ارشد بوده‌اند، مابقی صاحب‌نظرانی که در این پژوهش اقدام به تکمیل پرسشنامه کردند، دارای مدرک دکتری و حداقل تجربه کاری بالای ۲۵ سال در سطوح بالای مدیریتی کشور بوده‌اند.

همچنین با توجه به رویکرد حاکم بر تحقیق مبنی بر احصاء مهم‌ترین مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی تولید صادرات محور، روش نمونه‌گیری جهت اخذ نقطه نظرات خبرگان پیرامون موارد احصائی، روش نمونه‌گیری هدفمند قرار گرفت. از طرفی با توجه به حجم قابل توجه تعداد مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و شاخص‌های تولید صادرات محور و به‌منظور بهره‌گیری بهینه در سنجش موارد احصاء شده، موارد در قالب یک پرسشنامه ساختاریافته صورت پذیرفت. همچنین به‌منظور جامعیت بخشی به حجم نمونه جامعه خبرگی، از نمونه‌گیری گلوله برفی نیز در فرآیند انجام کار استفاده شده است. لذا با بهره‌گیری از رویکردهای در نظر گرفته شده و با در نظر گرفتن اشباع نظری اطلاعات، حجم نمونه تحقیق به عدد ۳۱ نفر رسید.

ابزار سنجش و روش جمع‌آوری داده‌ها

به منظور دستیابی به اهداف تحقیق، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و مباحث نظری، پرسشنامه‌ی اولیه که شامل ابعاد و مولفه‌های تولید صادرات محور بود، تنظیم و در طی نشست‌ها و مصاحبه‌های مستمر با صاحب‌نظران، متخصصان و اساتید مربوطه اصلاح، تکمیل و مورد بازنگری اساسی قرار گرفت و در نهایت به طراحی گزاره‌هایی پرداخته شد که بتواند با روایی و پایایی مناسب هریک از اجزاء الگو را به لحاظ مفهومی بسنجد؛ لذا پرسشنامه تحقیق با معرفی اجمالی طرح پژوهش و ارائه چارچوب و سطح مطالعه، بیان تعاریف متغیرهای مربوطه، به ارائه مدل تحلیلی و نیز الگوی مفهومی تحقیق پرداخته و سوالات آن در سه بخش و به دو نوع باز و بسته طراحی شده است. در قسمت «الف» سوالات مربوط به الزامات در الگوی مفهومی و در قسمت «ب» سوالات مربوط به ابعاد و مولفه‌ها، مطرح و از متخصصان درخواست گردید تا اهمیت گزاره‌ها را بین اعداد ۱ تا ۵ مشخص نمایند. بدین ترتیب تعداد ۳ بُعد، ۱۶ مولفه، ۵۷ زیرمولفه و ۱۹۵ شاخص برای تولید صادرات محور کشور شناسایی شدند.

به منظور بررسی میزان روایی و پایایی پرسشنامه، به ترتیب از روش تحلیل محتوا با رویکرد جامعیت کلی ابزار و ضریب آلفای کرونباخ بر حسب نتایج یک نمونه اولیه بیست‌تایی از خبرگان استفاده گردید. همچنین با توجه به ماهیت علمی و تجربی جامعه خبرگان، از روش نمونه‌گیری هدفمند (تعمدی) بهره‌گیری شده و با دریافت تعداد ۳۱ پاسخنامه از نمونه آماری، اطلاعات آن با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS23، EXCEL و Smart PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در این پژوهش سطح معناداری در نظر گرفته شده برای تحلیل کلیه نتایج استنباطی (یعنی مقدار آلفا) برابر ۰/۵ می‌باشد. به عبارت دیگر با اطمینان ۹۵٪ در خصوص رد و یا قبول فرضیه‌های پژوهش تصمیم‌گیری گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

اقتصاد مقاومتی در پی بهره‌گیری از فرصت‌ها با تعامل هوشمندانه و فعال با اقتصاد جهانی و بهره‌گیری از قابلیت‌ها و قوت‌های درونی است تا نقاط ضعف و تهدیدات را پوشش دهد. در مدل مفهومی تحقیق، مولفه‌های کلیدی که زمینه‌ساز گسترش فضای کسب‌وکار و تولید رقابتی و توسعه صادرات در بازارهای منطقه‌ای و بین‌المللی می‌شوند، شناسایی شدند. روابط این مولفه‌ها در قالب

الزامات سه‌گانه تبیین شده و تعامل این الزامات و مولفه‌ها با مولفه‌های اقتصاد مقاومتی و اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر استنتاج شده است.

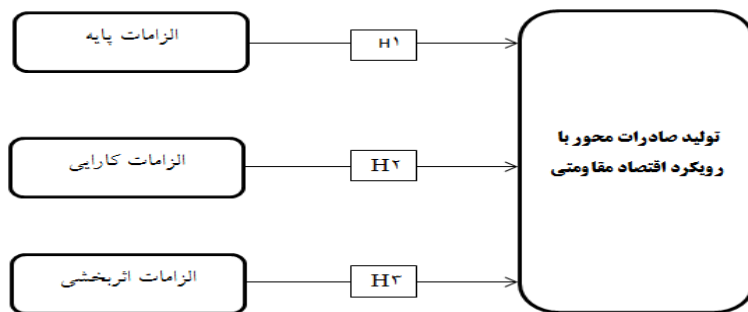
الگو حاضر تلاش می‌کند آسیب‌پذیری (ذاتی) و در نهایت، تاثیرپذیری منفی اقتصاد از تکانه‌های خارجی ناشی از باز بودن اقتصاد، تمرکز صادراتی و وابستگی به واردات راهبردی را از طریق افزایش ظرفیت‌ها و قابلیت‌های تولید رقابتی و توسعه صادرات و بازارهای هدف صادراتی و تنوع بالای محصولات صادراتی را به حداقل ممکن برساند. لذا:

- افزایش تولید رقابتی با نگاه درون‌زایی موجب کاهش وابستگی به واردات راهبردی و صرفه‌جویی ارزی خواهد شد.

- توسعه محصولات و بازارهای صادراتی با نگاه برون‌نگرایی موجب کاهش تمرکز صادراتی و وابستگی به صادرات نفت و دستیابی به استقلال ارزی می‌گردد.

همچنین الگو با پیاده‌سازی الزامات سه‌گانه تلاش می‌کند تاب‌آوری (مقاوم‌سازی پرورش‌یافته) و توان مقاومت اقتصاد کشور را برای ایستادگی و یا رد کردن تکانه‌های خارجی به‌ویژه فشارهای جبهه استکبار از طریق کارآمدی نهادی، ثبات و امنیت اقتصادی، کارایی بازارها و ایجاد انسجام اجتماعی را ارتقاء بخشد.

براساس چارچوب مفهومی تحقیق می‌توان روابط ابعاد مدل را با تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی اینگونه ترسیم نمود:

شکل ۱. مدل تحلیلی تحقیق

در این مرحله به تشریح اجزای اصلی تشکیل‌دهنده چارچوب مفهومی پژوهش و تبیین هر یک از عوامل پرداخته می‌شود و در ادامه به بخشی از الگوها و نظریه‌ها و اشتراکات میان آن‌ها در مرور هر بعد و مولفه مدل مفهومی اشاره می‌شود:

الف) الزامات پایه و تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی

در الگوی مجمع جهانی اقتصاد این الزامات تحت عنوان ارکان اساسی یا بنیادین^۱ (۲۰۱۴) با چهار رکن به استثنای مولفه فرهنگ و در الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) این الزامات تحت عنوان الزامات اساسی بهره‌وری کلی با پنج رکن و در رساله دکتری بابک افقهی^۲ (۱۳۹۲) این الزامات با عنوان الزامات پایه با سه عامل آمده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود در ادبیات نظری این الزامات با رویکرد پیش‌نیاز و بسترهای اولیه برای شکل‌گیری فضای رقابت‌مندی مطمح نظر بوده است. در پژوهش حاضر این بُعد بر پنج مولفه مهم استوار است که به شرح ذیل بیان می‌شوند:

۱- کارآمدی نهادی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا عامل، توجه

کرده‌اند عبارتند از: اقتصاد دانان نهادگرا مانند داگلاس نورث (۱۹۸۰)، مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) در ذیل شرایط عوامل (زیرساخت‌های اداری و اجرایی)، مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، مک آتور (۲۰۰۱) تحت عنوان شاخص نهادسازی عمومی، الگوی تاب‌آوری اقتصادی بریگاگلیو و همکاران (۲۰۰۸) تحت عنوان حکمرانی خوب یا اثربخشی دولت، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، گزارش OECD درباره کشور کره جنوبی (۲۰۱۳)، مصلی‌نژاد (۱۳۸۴)، زنوز (۱۳۸۸)، عجم اوغلو و رایبسون (۱۳۹۲)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲)، بسته پیشنهادی دولت برای خروج از تورم و رکود (۱۳۹۳) و الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق کارآمدی نهادی نیز عبارت‌اند از: ۱. کارآمدی دولت (سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت)، ۲. کارآمدی قوانین و مقررات، ۳. کارآمدی قضایی، ۴. گردش بهنگام و شفاف اطلاعات، ۵. تضمین حقوق مالکیت.

۲- زیرساخت‌های با کیفیت و کارا: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا

عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) در ذیل شرایط عوامل (زیرساخت‌های فیزیکی)، مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، الگوی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲). همچنین مصادیق الزامات زیرساخت‌های با

1 Basic Requirements

۲ عنوان رساله: الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران

کیفیت و کارا نیز عبارتند از: ۱. کمیت و کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ۲. کمیت و کیفیت زیرساخت‌های اطلاعات و ارتباطات، ۳. کمیت و کیفیت تولید و عرضه انرژی.

۳- ثبات و پایداری اقتصادی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند؛ عبارتند از: مک آتور (۲۰۰۱) تحت‌عنوان عوامل شاخص محیط کلان اقتصادی، بریگاگیو و همکاران (۲۰۰۸)، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، گزارش بانک جهانی درباره کشورهای آسیایی (۲۰۱۴)، عظیمی (۱۳۶۷)، میرمحمدی (۱۳۸۲)، عزتی (۱۳۸۷)، زنوز (۱۳۸۸)، سیف و همکاران (۱۳۹۰)، شیرکوند (۱۳۹۰)، گزارش مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۳) و الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق ثبات و پایداری اقتصادی نیز عبارتند از: ۱. پایداری رشد، ۲. نرخ پایین و با ثبات تورم، ۳. اعتمادپذیری و ثبات سیاست‌های دولت، ۴. عدم وابستگی بودجه به خارج (میزان صادرات و قیمت نفت)، ۵. تقویت نظام بازار.

۴- فرهنگ کارآمد: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، حسین عظیمی (۱۳۶۷)، مصلی‌نژاد (۱۳۸۴)، تقوی (۱۳۹۰)، سیف و همکاران (۱۳۹۰)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، فرشاد مومنی (۱۳۹۵) و بارکر (۲۰۰۵). همچنین مصادیق فرهنگ کارآمد نیز عبارتند از: ۱. باور و تعهد به بهره‌وری، ۲. تقدم منافع ملی بر منافع فردی و گروهی و حزبی، ۳. نگاه ارزشی به سرمایه‌گذاری و تولید.

۵- آموزش و بهداشت عمومی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) تحت‌عنوان کیفیت آموزش مقدماتی و بهداشت. همچنین مصادیق آموزش و بهداشت عمومی نیز عبارتند از: ۱. بهداشت عمومی و امید به زندگی، ۲. آموزش مقدماتی، ۳. درآمد سرانه (استاندارد زندگی).

شکل ۲. پنج مولفه تشکیل‌دهنده الزامات پایه

الزامات کارایی و تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی

در الگوی مجمع جهانی اقتصاد این الزامات تحت‌عنوان ارکان تقویت‌کننده‌های کارایی (۲۰۱۴) با شش رکن و در الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) این الزامات تحت‌عنوان الزامات تقویت‌کننده‌های کارایی با هشت رکن و در رساله دکتری افقهی (۱۳۹۲) این الزامات با عنوان الزامات رقابت‌مندی و کارایی با پنج عامل آمده است. همانگونه که بیان شد، در ادبیات نظری این الزامات با رویکرد ایجاد توانایی در تولید کالا و خدمات رقابتی و شتاب‌دهنده برای شکل‌گیری فضای رقابت‌مندی مدنظر بوده است. در پژوهش حاضر بُعد کارایی بر نه مولفه شامل مولفه‌های ذیل استوار است:

۱) تعامل هوشمندانه با اقتصاد منطقه‌ای و بین‌المللی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: بیتروز پاناس (۲۰۰۱)، لی و وانگ (۲۰۰۳)، زنوز (۱۳۸۸)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی (۱۳۹۰)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲). همچنین مصادیق تعامل هوشمندانه با اقتصاد منطقه‌ای و بین‌المللی نیز عبارتند از: ۱. جذب سرمایه‌گذاری خارجی، ۲. رشد پایدار صادرات، ۳. توسعه پیوندهای راهبردی تجاری، ۴. افزایش مقاومت اقتصادی کشور در فضای بین‌الملل.

۲) بازارهای مالی پیشرفته و کارآمد: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) در ذیل شرایط عوامل (بازار سرمایه)، مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق بازارهای مالی پیشرفته و کارآمد نیز عبارتند از: ۱. دسترسی سریع و آسان به خدمات مالی با کیفیت، ۲. مناسب بودن قیمت خدمات مالی، ۳. سلامت سیستم بانکی، ۴. کارایی ضوابط و مقررات مالی.

۳) پویایی محیط صنعتی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق پویایی محیط صنعتی نیز عبارتند از: ۱. محیط رقابتی، ۲. کارایی راهبردی توسعه صنعتی به‌طور عام و راهبردی هر صنعت به‌طور خاص، ۳. توان تولید کالاهای پیشرفته صنعتی از پویایی محیط صنعتی.

۴) کارایی بازار کالا و خدمات: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: مک‌آتور (۲۰۰۱) تحت عنوان شاخص محیط کلان اقتصادی، بریگاکلیو و همکاران (۲۰۰۸)، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، گزارش مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۳)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق کارایی بازار کالا و خدمات نیز عبارتند از: ۱. بازار رقابتی، ۲. سیاست‌های رقابتی، ۳. تسهیل تجاری.

۵) آمادگی فناوری: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: نظریه شکاف فناوری بانزر (۱۹۶۱)، مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) در ذیل عوامل (زیرساخت فناوری)، مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، الگوی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲). همچنین مصادیق آمادگی فناوری نیز عبارتند از: ۱. زیرساخت‌های عمومی و اختصاصی فناوری‌ها، ۲. ظرفیت فناوری به‌طور عمومی و خاص، ۳. شاخص استفاده از فناوری به‌طور عمومی و خاص، ۴. شاخص اثر فناوری‌ها.

۶) تکامل یافتگی کسب‌وکار^۱: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴) در ذیل رکن پیشرفت و نوآوری، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل رقابت‌مندی و تحت‌عنوان بنگاه‌ها. همچنین مصادیق تکامل یافتگی کسب‌وکار نیز عبارتند از: ۱. کمیت و کیفیت تامین‌کنندگان داخلی، ۲. میزان توسعه خوشه‌ها، ۳. مدیریت حرفه‌ای، ۴. تسهیل در شکل‌گیری کسب‌وکارهای جدید.

۷) کارایی بازار نیروی کار^۲: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، بریگالویو و همکاران (۲۰۰۸) در ذیل کارایی بازارهای خرد، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴). همچنین مصادیق کارایی بازار نیروی کار نیز عبارتند از: ۱. شایسته‌گزینی، ۲. مهارت نیروی انسانی، ۳. بهره‌وری نیروی کار، ۴. قانون کار منعطف تولیدمحور و مبتنی بر عدالت.

۸) کمیت و کیفیت تقاضای داخلی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) ذیل شرایط تقاضا، الگوی شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل رقابت‌مندی و تحت‌عنوان شرایط بازار. همچنین مصادیق کمیت و کیفیت تقاضای داخلی نیز عبارتند از: ۱. اندازه و تنوع تقاضا، ۲. خریداران پیشرفته و متقاضی، ۳. پیش‌بینی‌پذیری.

۹) آموزش عالی و حرفه‌ای: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) ذیل شرایط عوامل (منابع انسانی)، بیتروز پاناس (۲۰۰۱)، گزارش OECD درباره کشور کره جنوبی (۲۰۱۳)، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴)، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل

الزامات پایه و تحت عنوان سرمایه انسانی. همچنین مصادیق آموزش عالی و حرفه‌ای نیز عبارتند از:
 ۱. کیفیت سیستم آموزش عالی و حرفه‌ای، ۲. دسترسی به متخصصین، ۳. کیفیت تحقیقات و پژوهش‌های علمی، ۴. کیفیت همکاری دانشگاه و صنعت.

شکل ۳. مولفه‌های تشکیل دهنده الزامات کارایی

الزامات اثربخشی و تولید صادرات محور با رویکرد اقتصاد مقاومتی

در الگوی مجمع جهانی اقتصاد این الزامات تحت عنوان ارکان پیشرفت و نوآوری (۲۰۱۴) با دو رکن و در رساله دکتری افقهی (۱۳۹۲) این الزامات با عنوان الزامات نوآوری با دو عامل و در الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) این الزامات با عنوان تقویت‌کننده‌های بهره‌وری و مزیت رقابتی سطح کسب‌وکار آمده است. همانگونه که بیان گردید در ادبیات نظری، این الزامات به دنبال دستیابی به اهداف و جلوگیری از دوباره‌کاری‌ها و انجام اقداماتی معطوف به هدف مدنظر بوده است. در پژوهش حاضر بُعد اثربخشی بر سه مولفه ذیل استوار شده است:

۱) قابلیت‌ها و توانمندی‌های مدیریتی: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) ذیل شرایط عوامل (منابع انسانی)، الگوی شاخص‌های رقابت‌مندی جهانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴)، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) با عنوان قابلیت‌های نیروی انسانی و مدیریت، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل الزامات پایه و تحت‌عنوان سرمایه انسانی. همچنین مصادیق قابلیت‌ها و توانمندی‌های مدیریتی نیز عبارتند از: ۱. ماندگاری در بازار، ۲. تولید ثروت، ۳. رقابت‌مندی.

۲) راهبرد درست: مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰) تحت‌عنوان استراتژی، ساختار و رقابت، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) با عنوان قابلیت‌های نیروی انسانی و مدیریت، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل مولفه سرمایه انسانی و تحت‌عنوان راهبرد، ساختار، عملیات و برنامه شرکت‌ها. همچنین مصادیق راهبرد درست نیز عبارتند از: ۱. نگرش‌های درست مدیریتی، ۲. اولویت‌بندی ماموریت‌های کلیدی متناسب با ظرفیت‌ها و واقعیت‌ها، ۳. پایداری بلندمدت بر راهبرد و عدم‌تزلزل، ۴. انتخاب بخش پیشران (بر مبنای ارزش افزوده بالا- زنجیره گسترده بالادستی یا پایین‌دستی یا هر دو).

۳) خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی: از جمله تحقیقات پیشین که به این مولفه تحت‌عنوان رکن یا عامل توجه کرده‌اند، عبارتند از: شومپتر و روژن (۱۹۴۴)، نظریه شکاف فناوری بانزر (۱۹۶۱)، نظریه مزیت‌های پیشتاز بودن (۱۹۷۰)، مدل رقابت‌مندی الماس پورتر (۱۹۹۰)، مک‌آتور (۲۰۰۱) ذیل عامل فناوری، مدل الماس مضاعف ثانویه چو، مون و کیم (۲۰۰۷)، الگوی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۴) تحت‌عنوان نوآوری، الگوی جامع رقابت‌مندی جهانی (۱۳۹۴) تحت‌عنوان ظرفیت نوآوری ملی، الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲) در ذیل الزامات نوآوری و تحت‌عنوان نوآوری در خدمات. همچنین مصادیق خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی نیز عبارتند از: ۱. نوآوری در تولید، ۲. تحقیقات کاربردی، ۳. توسعه کارآفرینی.

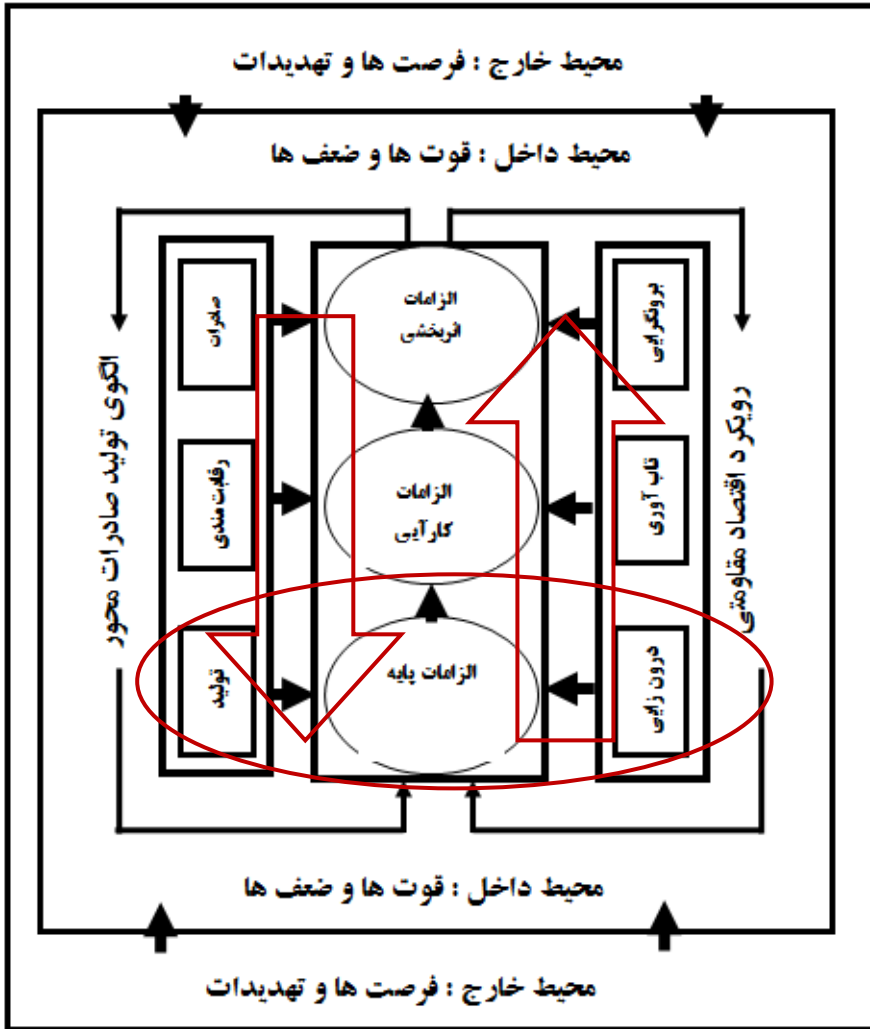

شکل ۴. مولفه‌های تشکیل دهنده الزامات اثربخشی

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الگوی مفهومی تحقیق حاضر شامل سه الزام اساسی بوده است. اگرچه رابطه سه الزام با یکدیگر به معنای ضرورت تامین تمام شرایط الزامات پایه سپس الزامات کارایی و در نهایت الزامات اثربخشی نیست، لیکن رابطه فرایندی و تقدم و تاخر این سه الزام برقرار است. به عبارتی به میزان تامین شرایط الزامات پایه می‌توان از ضریب اطمینان بالاتری برای تحقق اثرگذاری دو الزام دیگر برخوردار شد. بنابراین یک رابطه فرایندی و در عین حال رفت و برگشتی بین الزامات سه‌گانه و همچنین مولفه‌ها برقرار است. برای مثال به میزانی که ثبات اقتصادی به‌عنوان یکی از مولفه‌های الزامات پایه برقرار شود، می‌توان از اثر تعامل هوشمندانه با اقتصاد منطقه‌ای و بین‌المللی به‌عنوان یک مولفه مهم الزامات کارایی بهره بیشتری نصیب تولید کشور نمود. در چنین شرایطی زمینه برای بروز خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها به‌عنوان یکی از مولفه‌های الزامات اثربخشی بیشتر فراهم می‌شود؛ لذا سه الزام اساسی الگوی مفهومی در عین حالیکه هر یک نقش خود را در الگو ایفا می‌کند، هم‌زمان در یک رابطه فرایندی از همدیگر اثر گرفته و میزان اثر آن‌ها در نتیجه وضعیت خوب یا بد الزام قبلی افزایش یا کاهش می‌یابد.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر، مدل مفهومی تولید صادرات محور در اقتصاد مقاومتی در شکل شماره ۵ ارائه می‌گردد:

شکل ۵. مدل مفهومی تولید صادرات محور در اقتصاد مقاومتی

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- مجموعه بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
- آزادارمکی، غلامرضا (۱۳۷۸). ساختار و دگرگونی در تاریخ اقتصادی، تهران: نشر نی.
- افقهی، بابک (۱۳۹۲). ارائه الگوی توسعه صادرات خدمات با فناوری بالا در جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- بی‌نا (۱۳۹۲). اصلاح خط‌مشی‌ها و سازوکارهای اقتصادی کشور با رویکرد اقتصاد مقاومتی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- توکلی، احمد (۱۳۹۲). مالیه عمومی، چاپ هجدهم، تهران: انتشارات سمت.
- حسینی، سیدشمس‌الدین (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی رشد اقتصادی ایران با تاکید بر تکانه‌های خارجی؛ توصیه‌ای برای اقتصاد مقاومتی»، تهران: کنگره ملی اقتصاد مقاومتی.
- خادمی، سیدموسی (۱۳۸۷). بررسی و شناخت تهدیدات اقتصاد ملی و ارائه الگوی ارزیابی آن‌ها، پایان نامه دکتری، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- خدادکاشی، فرهاد (۱۳۸۸). «دیدگاه‌های مختلف در مورد مفهوم و نظریه رقابت و تطبیق آن با وضعیت رقابت در ایران»، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال هفدهم، شماره ۵۱.
- دارون، عجم اوغلو؛ جیمز، ای.رابینسون (۱۳۹۲). چرا کشورها شکست می‌خورند؟، ترجمه پویا جبل‌عاملی و محمدرضا فرهادی‌پور، چاپ پنجم، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.
- سجادی، سیدجعفر؛ اژدری، علی‌اصغر (۱۳۸۸). ارزیابی عملکرد بخش صنعت و تحلیل شاخص‌های عملکرد بخش طی سه ساله اول برنامه چهارم توسعه کشور، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- سیف، الله‌مراد (۱۳۹۱). «الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۱۸.
- سیف، الله‌مراد (۱۳۹۲). «مقدمه‌ای بر نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۲۷.
- سیف، الله‌مراد و همکاران (۱۳۹۳). الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های استکبار جهانی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- سیف، الله‌مراد و همکاران (۱۳۹۳). راهبردهای بهره‌وری اقتصاد ملی، تهران: دانشگاه و

- پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- سیف، الله‌مراد؛ احمدی، حسن؛ طرهانی، فرزاد (۱۳۹۰). شناسایی مسائل اساسی بهره‌وری ملی در بخش عمومی در راستای جهاد اقتصادی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- شیرکوند، سعید (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر سنجش و بهبود فضای کسب‌وکار در ایران، تهران: اتاق بازرگانی صنایع و معادن تهران.
- عظیمی، حسین (۱۳۹۱). مدارهای توسعه‌نیافتگی اقتصاد ایران، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.
- مه‌ری، علی (۱۳۸۳). طراحی مدل مزیت رقابتی صنعت، رساله دکتری، تهران: دانشکده اقتصاد و مدیریت دانشگاه تربیت مدرس.
- نورث، داگلاس (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، ترجمه محمدرضا معینی، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.
- نیلی، مسعود و همکاران (۱۳۸۲). خلاصه مطالعات طرح استراتژی توسعه صنعتی کشور، تهران: موسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف.
- هادی زنوز، بهروز (۱۳۸۷). اقتصاد ایران، نظریه‌ها و نقدها، تهران: نشر توسعه.

(ب) منابع انگلیسی

- Acemoglu Daron, Simon Johnson, James Robinson, (2004). "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth", NBER Working Paper No. 1.
- Asian productivity organization (APO) (2012). productivity data book.
- Briguglio ,L, and kisanga. E . J. (2011). Economic vulnerability and resilience of small states. Malta: islands and small states institute and London: commonwealth secretariat.
- Briguglio ,lino ;cordina, Gordon; bugeje, Stephanie; farrugia, nadia (2008). Conceptualizing and measuring economic resilience; economics department, university of malta.
- Briguglio ,lino (2007). building the economic resilience of small states; university of malta.
- Briguglio ,lino, G. Cordina , N , farrugia , and S. Vella (2006). Conceptualizing and measuring economic resilience . in L. briguglio, G.

cardigan E.J. Kisanga(eds) , building the economic resilience of small states. Malta: islands and small states institute and London : commonwealth secretariat.

- Briguglio ,lino,(2003). the vulnerability index and small island developing states: a review of conceptual and methodological issues. Paper prepared for the AIMS regional preparatory meeting on the ten year review of the Barbados programme of action , 1-5 september. Praia cape verde.

- Briguglio,lcino and piccinino,Stephan (2011). growth and resilience in east asin, and the impact of the 2009 global recession ;economics department, university of malta,msida;msd 2080, malta. 30sep.

- Briguglio,lino;cordina, Gordon ;farrugia, nadia;and vell, Stephanie (2009). economic vulnerability and resilience concepts and measurements ; oxford development studies, vol. 37,no,.3; pp 230-247.

- Malaysia”, University Malaysia Sarawak (UNIMAS). MPRA Paper No. 2.

- mcInroy, neil & longlands , sarah, (2010). the center for local economic strategies (cles), productive local economies, creting resilient places.

- Porter, Michael (1999). competitive advantage: creating and sustaining superior performance , new York: the free press.

- Porter, Michael (1999). the competitive advantage of nations, new York: the free press.

- Zafar U,A., Craig C, J., Baalbaki, I., Tamar V,H., (2004). Export Barriers and Firm Internationalisation : A Study of Lebanese Entrepreneurs Journal of Management & World Business Research, Vol 1, No 1.

